

بررسی طبیعی سازی خشونت در آثار هوشنگ مرادی کرمانی؛

مطالعه موردی: مربای شیرین، شما که غریبه نیستید، قصه های مجید

معصومه غیوری^{۱*}

<https://orcid.org/0000-0003-1576-6781>

مرضیه آذر نیا^۲

<https://orcid.org/0009-0002-8038-8553>

چکیده:

داستان ها بخشی از ادبیات هستند که با خوانش هر یک از آن ها، ایدئولوژی خاصی به خواننده منتقل می شود. بسیاری از این ایدئولوژی ها در متن پنهان اند و برخی در نگاه اول بسیار عادی و طبیعی به نظر می رسند. در این مقاله، کتاب های «مربای شیرین، شما که غریبه نیستید و قصه های مجید» اثر هوشنگ مرادی کرمانی با خوانشی انتقادی، از منظر طبیعی سازی مورد بررسی قرار گرفته اند. نظریه طبیعی سازی بخشی از نظریه تحلیل انتقادی گفتمان است و به روشن کردن ایدئولوژی های پنهان در اصطلاحات، عبارات و گفتگوها و کنش هایی می پردازد که به ظاهر عادی به نظر می رسند. بدین منظور، کتاب های مورد بحث، از نظر طبیعی سازی خشونت در فضا سازی ها و لحن داستان و شخصیت ها مورد بررسی قرار گرفتند و همچنین کاربرد کنایه ها و عبارات در این مورد بررسی شد و نتایج این بررسی ها نشان می دهند که در این داستان ها، در فضا سازی ها و لحن داستان طبیعی سازی خشونت انجام گرفته و کنایه ها و عباراتی که به طور غیرمستقیم بر خشونت دلالت دارند استفاده شده اند که در کل خشونت در کلام، بسیار عادی و طبیعی جلوه داده شده است. علاوه بر این موارد استفاده از طنز در موقعیت هایی که به خشم پرداخته شده، از حس منفی خشونت کاسته و این موارد را طبیعی سازی کرده است.

کلید واژه: تحلیل انتقادی گفتمان، خشونت، رمان نوجوان، طبیعی سازی، هوشنگ مرادی کرمانی

^۱ استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران (نویسنده مسئول)

ghayoori_m@guilan.ac.ir

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

shiva.azarnia@gmail.com

۱- مقدمه

در سال‌های اخیر پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در تحقیقات ادبی بسیار مورد توجه قرار گرفته و به پدیده ادبیات، از منظر دانش‌های مختلف پرداخته شده است. در کوتاه‌ترین تعریف از گفتمان می‌توان آن را «شیوه‌ای خاص برای سخن گفتن درباره جهان و فهم آن یا فهم یکی از وجوه آن» دانست (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۱۸). با نظر به این تعریف تحلیل گفتمان به منزله بررسی و تفسیر و تحلیل این شیوه خاص سخن گفتن و فهم جهان و روابط آن است همچنین یکی از رویکردهای مهم و مطرح در این زمینه رویکرد «تحلیل گفتمان» است. مهم‌ترین بحث این علم، فهم و تفسیر آن دسته از نظام‌های قراردادی است که برای ارتباط به کار می‌روند. (رضی، ۱۴۰۱: ۴۷-۴۶)

«تحلیل گفتمان ریشه در زبان‌شناسی دارد و نخستین بار در سال ۱۹۵۲ در مقاله‌ای از زبان‌شناس معروف انگلیسی، زیلیک هریس، به کار رفته است.» (محسنی، ۱۳۹۱: ۶۴). همچنین تحلیل انتقادی گفتمان «به مثابه شاخه‌ای از زبان‌شناسی کاربردی به اندازه زبان‌شناسی انتقادی شناخته شده و توسط محققان دانشگاه ایست‌آنجلینا و با انتشار کتاب *زبان و کنترل* فالور و همکاران در ۱۹۷۹ و *زبان به مثابه ایدئولوژی* از کرس و هاج در ۱۹۷۹ معرفی شد» (هارت، ۱۳۹۸: ۲۳) «تحلیل‌گر انتقادی گفتمان بر آن است تا سازوکار عدم مساوات اجتماعی نهفته در لایه‌های زیرین گفتمان را کشف کند، نشان دهد و آگاهی لازم و کافی و روشن برای افراد جامعه مورد نظر فراهم آورد.» (یارمحمدی، ۱۳۹۹: ۱۶)؛ یعنی نشان دهد که گوینده یا نویسنده چه افکار و ایدئولوژی‌هایی داشته که در زیر لایه‌های پنهان متن نهفته است و اغلب چنان نیست که موضع‌گیری آشکاری را نشان دهد. بنابراین تحلیل انتقادی گفتمان (CDA)^۳ راهکاری پژوهشی است که به گونه‌ای انتقادی، رابطه بین زبان و جامعه را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد و نیز به مطالعه شیوه تجلی ایدئولوژی، هویت و نابرابری‌ها از طریق متونی می‌پردازد که در بافت‌های اجتماعی-سیاسی تولید می‌شوند و زبان در نحوه تولید این وضعیت‌ها نقش اصلی و تعیین‌کننده دارد (نک. هارت، ۱۳۹۸: ۳۹).

در سال‌های مختلف و در رشته‌های گوناگون تعاریف متفاوتی از تحلیل گفتمان ارائه شده است اما به طور کلی می‌توان سه تعریف مرسوم‌تر برای آن در نظر گرفت:

۱- گفتمان قطعه‌ای از زبان با معناست که اجزای آن به نحوی به هم مربوط‌اند و هدف خاصی دارد.

۲- گفتمان محصول ارتباط و تعامل مباشران گفتگو در بافتی اجتماعی-فرهنگی است.

۳-گفتمان به عمل گفته^۴ یا کار در مقابل محصول گفته یا متن که بازنمای ساخت صوری گفتمان است می‌گویند. (یارمحمدی، ۱۳۹۹: ۱۲)

بررسی‌های تحلیل متن نشان داده‌است:

- ۱- اشخاص مختلف از یک متن واحد برداشت‌های واحدی ندارند.
 - ۲- خوانش (برداشت و تفسیر از) متن همیشه به نسبتی نادرست است.
 - ۳- متن، کل معناداری است اما معنی لزوماً در متن نیست.
 - ۴- متن خنثی یا بی‌طرف نیست.
 - ۵- معنا هم از متن و هم از بافت وضعیتی تأثیر می‌پذیرد.
 - ۶- معنا تغییرپذیر است و درک آن هیچ‌وقت کامل نیست.
 - ۷- هر متنی در وضعیتی خاص تولید می‌شود.
 - ۸- هر متنی با منبعی از قدرت مرتبط است (هوارث، ۱۳۹۰: ۱۳).
- یکی از رویکردهای تحلیل انتقادی گفتمان، دیدگاه نورمن فرکلاف است. فرکلاف یکی از شخصیت‌های شاخص در زمینه زبان‌شناسی انتقادی^۵ است. در نگاه او تحلیل انتقادی گفتمان، روشی است که در کنار سایر روش‌ها برای بررسی تغییرات اجتماعی و فرهنگی به کار گرفته می‌شود. (آقاگل‌زاده، ۱۳۸۶: ۴۱-۴۰).
- فرکلاف رویکرد خود را مطالعه انتقادی زبان می‌نامد و اولین هدف را که بیشتر جنبه نظری دارد، «کمک به تصحیح کم توجهی گسترده نسبت به اهمیت زبان در تولید، حفظ و تغییر روابط اجتماعی قدرت» و دومین هدف را که عملی‌تر است، «کمک به افزایش آگاهی نسبت به اینکه چگونه زبان در سلطه بعضی بر بعضی دیگر نقش دارد» می‌داند. در هدف دوم، فرکلاف تأکید زیادی روی بالا بردن سطح آگاهی افراد کرده است. زیرا معتقد است «درگفتمان مردم می‌توانند روابط قدرت خاصی را مشروعیت ببخشند یا (آن را به رسمیت نشناسند) بدون اینکه از کاری که انجام می‌دهند آگاهی داشته باشند.» (همان: ۴۱).
- او براساس همین دیدگاه، مفاهیم «طبیعی سازی» و «انتظام» را مطرح می‌کند:

⁴ utterance

⁵ Critical linguistics

⁶ naturalization